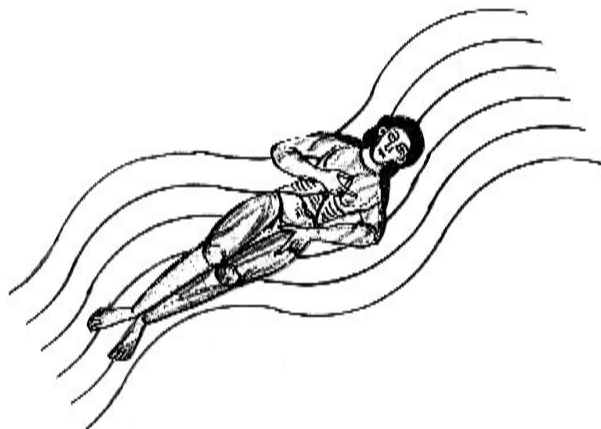

Folytatás az 5. oldalról

kesztésére, hanem asszimilálására irányul. Ezek a társadalmak „befogadóak”. A kirekesztés is pusztán a „befogadás” eszköze. Ez az oka annak, hogy a *személyre* irányuló diszkrimináció tilalma ezekben a közösségekben nem szükségszerűen szünteti meg magát a hátrányos megkülönböztetést, sőt rendszerint még ki is teljesíti, hiszen a diszkrimináció célja itt éppen az asszimiláció kikényszerítése. Ha valaki csak akkor tölthet be bizonyos állásokat, ha a többséghez tartozik, formailag nem diszkrimináció, hiszen ez a ki-nevezéses rendszernek köszönhetően egyrészt nem kerül nyilvánosságra, másrészt ha az illető asszimilálódik a többségi kultúrába, az állás betöltésének többé semmi akadálya nem lesz. (Az ilyenfajta megkülönböztetés ellen a „diszkrimináció” ellenzői nem is igen tiltakoznak, bár – Romániában például – az ilyen példáknak se szeri, se száma). A megkülönböztetés tehát – legalábbis az asszimilatív fázisban – tényleg nem az illető személye (vérségi értelemben vett „származása”), hanem nyelvi-kulturális közössége ellen irányul. A román vagy magyar nacionalistáknak, amint azt gyakran explicite ki is fejtik, semmi kifogásuk a magyarok vagy a románok ellen, ha „jó” román, illetve „jó” magyarok válnak, s a magyarokat, illetve a románokat megtanulják ugyanolyan „őszintén” utálni, mint ők maguk. Mivel ez a fajta román identitás főbb vonatkozásaiban a magyar tagadásán alapul (és megfordítva), a kettős identitás „elvileg” kizárt: vagy a magyarokat gyűlöld, és a románokat szereted, vagy a románokat gyűlöld, és a magyarokat szereted, köztes megoldás nincsen, ezt is és azt is „nem lehet” egyszerre.

Az asszimiláció azonban paradox dolog. Az „idegenek” befogadása a többség számára csak addig „fizetődik” ki, amíg az idegenek léte az állam „identitását” fenyegeti. Ha az asszimiláció bekö-

Antik Sándor: Montázs a Visegrádi Kódex motívumainak felhasználásával

vetkezett, a befogadást (a „berekesztést”) rögtön kirekesztésnek kell felváltania. Hiszen „kiderül”, hogy az asszimiláltak a rájuk erőltetett szerepeket (sajátos helyzetükből adódóan) sokkal jobban elsajátították, mint a közösségi magabiztosság fedezékében élő asszimilálók többsége, az előbbieket tehát a társadalmi élet kulcsfontosságú (vagy annak érzett) területein túlreprezentálttá váltak, s következésként az utóbbiak elől szívják el a levegőt.

A nyelvi-kulturális konfrontációt ezen a ponton váltja fel az etnikai.

Meggyőződésem, hogy ha a romániai magyarság asszimilációja azzal a viharos gyorsasággal zajlott volna le, melyet a román nacionalisták elterveztek, a román társadalom ma már ugyanúgy a „rejtőzködő magyarok” azonosításával lenne elfoglalva, mint ahogyan a magyar a zsidókéval. Az asszimiláció időszakában ugyanis a román expanzió a magyar kulturális funkciók kisajátítását, azaz a román értelmiség gyors és gyakorlatilag konkurenciamentes térhódítását jelentette volna (Ceaulescu alatt jelentette is). A magyarok eközben kemény emberpróbáló konkurenciára kényszerültek volna, s az erősen felhígult, félművelt, elkényelmesedett román értelmiségiek elől mind több román értelmiségi funkciót hódíthattak volna el. „Jogtalanul”, ugyebár! Kezdődhetett volna tehát a boszorkányüldözés, melynek során maguk a magyar asszimilánsok is a kirekesztettek ellen fordultak volna, sőt megpróbálták volna a „román románoknál” is hangosabbak lenni, hiszen a román társadalom a magyarok gyűlöletére szocializálta őket. Rövidesen azonban kikellett volna derülnie, hogy bármikor ők következhetnek. És ekkor már nem maradott volna más kiútjuk, mint valamiféle „magyar szolidaritás”. Utálnák egymást és önmagukat, de az azonos helyzet elkerülhetetlenül „egy akolba terelné őket”, más szóval az ellenük irányuló támadások félreérthetetlen „közösségi reakciókat” váltanának ki belőlük. Ezek azonosítása annál könnyebb lenne, mert a korábbi kultúra számos nem tudatosított eleme a nyelv- és kultúracseré folyamatában is elkerülhetetlenül megőrződött volna. Fokozatosan a szó szoros értelmében skizofrénné válnának, önmagukat továbbra sem definiálnák egy kisebbségi csoport tagjaiként, hiszen éppen a kisebbségi csoport elhagyása révén váltak román-

ná, a magyarelles támadások mégis folytonosan „önleplező” tiltakozásra kényszerítenék őket. A szónak ebben a sajátos értelmében tehát valóban asszimilálhatatlanná válnának. Pontosan azonosítható, „fajspecifikus” reakcióik ugyanúgy idegenekként azonosítanák őket, mint a bőrszín. Ez esetben a diszkrimináció tilalma elvileg már tényleg elég volna a hátrányos helyzet megszüntetésére. Ahhoz azonban, hogy a diszkriminációt tiltani lehessen, azonosítani kell a diszkriminált csoportot. A csoportnak viszont tagadnia kell önnön létezését. Ezzel azonban a többség szemében éppen azt ismeri el, hogy létezik, sőt titokban a többség ellen „áskálódik”. (Amit bizonyos vonatkozásokban kénytelen is lesz megtenni.) A diszkrimináció tilalma ily módon csak kisebbségellenes érzület további erősödését eredményezhetné.

És ezzel már ki is alakult az a bűvös kör, amelyből a hasonló helyzetű zsidóság kivételes intelligenciája dacára sem képes – sehol a világon – kitörni.

A határon túli magyarság asszimilációja tehát valójában nem oldana meg semmit.

A nyelvi-kulturális kisebbségek esetében a bűvös kör szerencsére elkerülhető. A megkülönböztetés megszüntetésének ugyanis, látszatra paradox módon, *van lebebtőse*: 1. a csoport öndiszkriminációja, majd ezt követően 2. a csoport egyéb csoportok általi diszkriminációjának tilalma. A második lépés a gyakorlatban azt jelenti, hogy a szóban forgó csoportot jogilag a társadalom más csoportjaival egyenlőnek ismerik el. Nézetem szerint ez az egyetlen méltányos s ezért hosszú távon is megnyugtató megoldás.

3.

A diszkrimináció két formája, mint a fentiekben is látható, két jól megkülönböztethető szinten érvényesül. Alacsonyabb szinten, a nyelvi-kulturális közösségek (a „kulturális nemzetek”, „nemzetiségek”) szintjén az állam elismeri az (ön)diszkriminációhoz való jogot, magasabb szinten, a politikai közösség (a „politikai nemzet”) szintjén viszont bevezeti a diszkrimináció tilalmát.

A kulturális közösség azonban lehet tágabb a politikai közösségnél (amikor egy meghatározott nyelvi-kulturális közösség több államban él), és lehet szűkebb annál (amikor egyetlen állam kisebbsége). Ha az állam határain túl élő kisebbségek a történelem folyamán hatékonyan hozzájárultak az adott állam fenntartásához és védelméhez, s kulturálisan továbbra is az államalkotó többség részét képezik, érthető, hogy az adott állam, melynek politikáját a többséget alkotó nyelvi-kulturális többség meghatározóan befolyásolja, úgy érzi, tartozik ezeknek a kisebbségi lét folytán hátrányos helyzetbe került közösségeknek. Míg más közösségekkel szemben nem érez hasonló kötelezettségeket.

Az alapvető kérdés tehát az, hogy amikor egy önmagát különbözőként definiáló csoport tagjai egymást preferenciálisan támogatják, diszkriminálják-e ezzel a csoporthoz nem tartozó személyeket, vagy sem? Azaz mi van akkor, ha az állam egy bizonyos – határain túl élő – nyelvi-kulturális csoport tagjaira kiterjeszti az államon belüli szolidaritást, konkrétan: a csoport tagjaira vonatkozóan megszünteti az idegenekre érvényes diszkrimináció bizonyos vonatkozásait. Míg egyéb nyelvi-kulturális csoportokra vonatkozóan fenntartja. Lehet-e a „hátrányos megkülönböztetés” értelemben vett diszkrimináció *megszüntetése* a „hátrányos megkülönböztetés” értelmében diszkriminatív? Emelhető-e ellene kifogás?

Azt hiszem, nem. Vagy ha igen, csak annyira, mint számos egyéb esetben. Az államnak megkérdőjelezhetetlen joga van ahhoz, hogy bizonyos idegenekre az állampolgársággal járó előnyöket vagy azok egy részét kiterjessze, vagy az állampolgároknak nem járó előnyökben részesítse őket (lásd: bevándorlási politika, idegenrendészeti szabályok, politikai menedékjog stb.) Mivel bizonyos államok esetében a kérelmezők száma meghaladja a lehetőségeket, az állam arra kényszerül, hogy a kérelmezők közt különbséget tegyen. És ez a megkülönböztetés valakiket mindig előnyösen, másokat mindig hátrányosan érint. A kritériumoktól függ.

A határon túli magyarok különleges jogállására vonatkozó státustörvény elsősorban nyelvi-kulturális előnyöket biztosít olyan embereknek, akiket saját hazájukban nyelvi-kulturális hátrányok sújtanak, és nem nyújt olyanoknak, akiket ilyen hátrányok nem sújtanak. Miben különbözik ez – mondjuk – a politikai menedékjogra irányuló igények elbírálásától? Hol itt a hátrányos megkülönböztetés?

Más kérdés, hogy a világnak, ha csak nem akar komoly konfliktusokkal szembenézni, előbb-utóbb az állampolgársággal kapcsolatos diszkriminatív intézkedéseket is fel kell oldania. A világrendszernek már a következő évtizedekben az egységes világgállam kialakításának irányában kell fejlődnie. Ez azonban csupán fokozatosan következhet be. A nemzetközi jog radikális reformja tehát előbb-utóbb elkerülhetetlenné válik. A magyar státustörvény olyan kísérlet, mely e reform vonatkozásában is tanulságossá válhat.

Az Európai Unióban azonban a diszkrimináció feloldása már tényleg értelmét veszítené, hiszen itt a különböző államokban élő

magyar közösségek egyazon állam keretei közé kerülnének. A kisebbségvédelem ilyen körülmények közt a helyi közösségek feladatává válna, s a kisebbségi törekvéseknek gátat szabható, végletekig központosított nemzeti államok hiányában a kisebbségi kérdések is spontán módon rendeződhetnek.

A törvényre azonban – addig is – szükség van. A törvény célja ugyanis nem a szomszédos országokban élő nyelvi-kulturális csoportok közti különbségek elmélyítése, ahogyan azt többen is állítják, hanem éppenséggel az asszimilációs nyomás mérséklése. A törvénnyel szembeni ellenállás arra utal, hogy ezeknek az államoknak az értelmisége még mindig nem adta fel a kisebbségek beolvadásának álmát, csupán a korábbi durva és leplezetlen módszereket szeretné „civilizált” és „humánusabb” módszerekkel felcserélni. Az asszimilációt tényleg megfelelő megoldásoktól továbbra is idegenkedik.

A hátrányos megkülönböztetés vádja tarthatatlan. A magyar állam a határain túl élő román, szerb, szlovák, ukrán nemzetiségű polgárokkal szemben nem állít fel diszkriminatív szabályokat, a magyarok esetében is pusztán az érvényben lévő egy (nem is különösen jelentékeny) részét szünteti meg, ezzel ellensúlyozva azt a diszkriminációs nyomást, melyet ezeknek a közösségeknek az adott államokban még mindig el kell szenvedniük.

De a törvény mindenképpen csak átmenetnek tekinthető, addig maradhat érvényben, amíg az érintett államok mindenike bekerül az Európai Unióba. S voltaképpen nem is egyéb, mint az alapszerződésekből Magyarországra eső kötelezettségek egyoldalú teljesítése. Ezeket a tényeket elfogadónak föltétlenül ki is kellene emelniük. Ahogyan azt is, hogy a végső megoldás nyilvánvalóan nem a státustörvény, hanem a kisebbségi kérdés méltányos rendezése, melyre az uniós szabályozások távolilag lehetőséget is teremtenek.

1947, Köpec (Kovácsna m.); *Brassói Lapok*, szerkesztő: *Liget* (Budapest), munkatárs: Bukaresti Egyetem, Idegen Nyelvek és Irodalmak Kar, adjunktus; *A gyűlölet terbe*, Budapest, 2000, *Kossuth-paradoxon*, Kolozsvár, 2001.

Antonela
CAPELLE-
POGĂCEAN

Kétértelmű nemzetek

A nemzeti gondolat a XVIII. század vége óta a magyarok és románok mod ernítéséhez való fokozatos felzárkózásának irányjelzője volt.

Előzőleg már fény derült a nemzet kétértelműségére. Ez a referencia-fogalom valóban lehetővé tette a kettős alkalmazást, egyrészt mint a társadalom demokratizálásának előrelendítője, amely megkérdőjelezte, sőt delegitimálta a feudális privilégiumokat, a hagyományos hierarchiákat, másrészt azonban a modernizáció fékezőjeként is, főleg a XIX. század második felétől, mint e változásoknak az értékét mind hangsúlyosabban vitató kérdéscélpontok hivatkozási alapja. Ez a kétértelműség, ez a kettős jelleg nem volt magyar vagy román sajátosság, a „nemzet” kategória lényegéhez tartozott, amely a politikai modernitással egy időben született ugyan, ennek ellenére a hosszú történelemben gyökerezőnek tudta magát; a világ deszkalizálója volt, de újabb szakralizáció útjait is megnyitotta.

Magyarországon a történelmi nemzet körül kialakult hangsúlyos konszenzus nem volt akadály a nemzet különböző módon való értelmezésének. Így ez a referencia-fogalom legitimálta a nemesi privilégiumok eltörlését, és indokolta a nemzettest kiszélesítését, kiterjesztését a történelmi királyság összes lakóira. Másrészt azonban új értékekkel ruházta fel a nemest, aki bár fokozatosan megfosztották régi előjogaitól, a XIX. századi modernizációs folyamat aktív és tekintélyes szereplőjévé vált. Végül a nemest „etnicizálták” is, a modern kori magyarság emblemikus figurájaként vetítették ki, s ezáltal kapcsolták a magyarságot a történelmi folytonossághoz. Szűcs Jenő kimutatta, hogy a magyar nemzetideológia már kikristályosodásának pillanatában kettős vonatkoztatási rendszerre alapozott: a vezető osztályok a nemzetiségekkel szemben védtek az államnemzeti felfogást, de hogy ellenállhassanak a bécsi udvar németesítő kísérleteinek, etnokulturális alapokra is hivatkoztak. Más példa a kettősségre a magyaroknál az, ahogyan a nemzetre hivatkozva támogatták a zsidók kiegyezés utáni asszimilációját, s ugyanazon az alapon kérdőjelezték is meg a jelenséget, bírálva a következményeit. A XIX. század utolsó évtizedeiben néhány értelmiségi és politikus ilyen értelemben vádolta az asszimilálódott zsidókat azzal, hogy eltorzítták a magyarságot, a modernitás bomlasztó hatásának teszik ki. Mint egyébként Európa területén mindenütt, különösen a Habsburg Birodalomban, a zsidó egyszerre volt hőse és áldozata a modernitásnak.

A román fejedelemségekben a nemzet vonatkoztatási fogalma ve-

zette be a modernizáció problematikáját, különösen 1848 után. Többek között hatására kezdtek foglalkozni a parasztkérdéssel, amit igazol a jobbágyság 1856-os megszüntetése és az első – igaz, kevésbé hatékony – földreform 1864-ben. A nemzetbe integrált paraszti fontos változásokon esett át: arra rendelték, hogy elnyomott alattvalókból az épülő nemzetállam polgárává válják. Ezzel szemben a XIX. század második felétől kezdve ugyanezt a vonatkoztatási alapot a konzervatívok és az őnyomdokakon a tradicionalisták aknázták ki, ezáltal a nemzet lelkére rombolóan ható gyors ütemű modernizáció elmarasztalása végett. A nemzet lelkét a paraszti alakjában ragadták meg, akit mint a polgári horizonton kívüli archaikus identitás hordozóját tekintettek.

Következésképp a magyaroknál és a románoknál a „nemzet” mint referencia-fogalom a XIX. század második felében központi szerepet játszott az ideológiai-politikai mező szerveződésében. A modernizálókonzervatív (vagy tradicionalista) polaritás mindkét esetben a nemzet és annak különböző reprezentációi körül kristályosodott ki. Az uralkodódefiníciókat – a magyarok esetében a nemes emblematikus figurájával jelképezett, államalkotó, asszimiláló történelmi-politikai nemzetet, a románok esetében az etnokulturális, állam előtti komunitást, melyet az államnak kell civilizálnia, a paraszti szimbolikus alakjával zászlaján – időnként újraértelmezték. A magyar nemzetfelfogásban az etnicitást főleg a konzervatívok értékelték fel, akik a XIX. század fordulóján a nemzeti sajátosság meghatározására vállalkoztak. Demokrata értelmiségiek akkor – a nemzetről alkotott demokratikus felfogás je-

Antik Sándor: MONTÁZS A VISegrádi Kódecs motívumainak felhasználásával

gében – megkérdőjelezték a „nemes” kizárólagos elhivatottságát a magyar nemzet szimbolikus és politikai képviseletére. Másfelől, a románoknál, a paraszti alakja proteuszi módon változóképpnek és többjelentésűnek bizonyult. Számosak voltak alakváltásai: a „nemes” paraszti, a rómaiak örököse, akit az 1848-as erdélyi hazafiak akarnak mozgósítani; a történelmi előtti idők „dák” paraszta, akire a moldvaiak és havasalföldiek hivatkoznak, s francia tanítómestereik figyelmét egy kis dákoromán nemzet létezésére hívják fel; a középosztályba integrálódó „citoyen” paraszti, akinek nevében küzdenek az erdélyi nacionalisták a XIX. század végén, és akit a moldvai népi írók védelmeznek a XX. század elején, amikor egy rurális demokráciáról álmodoznak; végül Eminescu és a nyomdokaiban járó Sămăntorul kör tradicionalistáinak romantikus-archaikus, eszményített paraszta. E változatok mindegyike más-más rendű társadalmi és politikai formációra utal.

A modernizálókonzervatívok közötti feszültség kristályosodási pontja, a „nemzet” kategóriája mindkét esetben külső tényezőhöz való viszonyulást fejezett ki. A magyarok a nemes alakját a XVIII. század óta a függetlenség eszményéhez társították. A „kuruc”-nak nevezett függetlenségi irányzat ezzel a képletes megnevezéssel a nemeselek Habsburgok elleni harcára emlékeztetett, amelyet a premodern és modern korban vívtak főleg a kelet-magyarországi és erdélyi kis- és középnemességre támaszkodva. Ők szegültek szembe az ellenreformáció támadásával, és lázadtak fel a Habsburgok ellen, török támogatáshoz folyamodva inkább a fejedelemség függetlenségének megőrzéséért. A múltnak ez az olvasata szemben állt a „labanc” irányzat olvasatával, mely a nyugat-magyarországi kozmopolita, katolikus, Béccsel kompromisszumra inkább hajló, országreformáló céloktól ösztönzött főnemesség sajátja volt. 1848–49-ben a kuruc-labanc antinómiát illusztrálja a Béccsel szakító, Magyarország függetlenségét kiképző radikális forradalmár Kossuth és a fokozatos reformokat, a Béccsel való alkotmányos viszony fenntartását szorgalmazó főnemes, Széchenyi ellentéte. 1867 után a nemzet történelmi folytonosságát jelképezte a nemes előtérbe kerülése az államhatalom megerősítését is jelentette, ami lehetővé tette a függőség palástolását. A harmincmillió magyar birodalom terve felforrósította egyes nacionalista szónokok beszédét a XIX. század végén. Ez a terv derített fényt a magyar nacionalizmus átváltozására defenzív, Habsburg-ellenes nacionalizmusból, amilyen 1848-ban volt, offenzív és birodalmi jellegű nacionalizmussá. Egyes 1848–49-es forradalmárok az 1867-es kiegyezés híveivé válva egyfajta szkizofréniát éltek át, emlékeztet Bibó István. Bibó Jókai Mór példáját hozza fel. Egykori negyvennyolcasként emlékirataiban arról beszél, hogy egész életében naponta siratta az

1848–49-es forradalom kivégzett vezetőit, és hogy ennek ellenére minden este imádkozott a császárrért, Magyarország királyáért, aki felelős volt a kivégzésekért.

A románoknál a parasztnak tulajdonított jelentőség – mely ideológiai- és politikai irányultságok szerint volt többé-kevésbé nyomatékosabb – ugyancsak a függőség kérdésével volt kapcsolatos. A paraszti kultúra (az eredetiben: civilizáció – a ford.) dicsőítése kritikái távolságtartást vezetett be az ipari jellegű demokratikus fejlődés nyugati mintájához viszonyítva. A tradicionalisták határozottan elvetették ezt a modellt, az alulfejltség és a történelmi lemaradás behozatalának témája polemikus újraértelmezések tárgya volt.

A „parasztkérdéssel” együtt a „zsidó kérdés” sem különül el a függőség problematikájától. Már a moldvai, havasalföldi negyvennyolcaskok is felismerték ezt a tényt, mely teljes mértékben feltárult az 1878-as berlini kongresszus pillanatában, amikor az alig elismert fiatal állam függetlenségének korlátai kirajzolódtak.

A „zsidó kérdés” az agrárkérdéssel együtt az Ókirályság politikai-társadalmi vitáinak középpontjában állott egészen az első világháború kezdetéig. Ez volt a román nemzetállam megalakulásának, normái, alapjai meghatározásának időszaka is. A zsidók emancipációjával való általános szembeszegülésben a függőség elküldésének törekvése mutatkozik meg, ehhez azonban nem voltak meg az eszközök, mert az állam politikailag, gazdaságilag egyformán törekény volt.

Egyszóval: a modernitás menetébe eléggé durva zökkenővel történt be tagolódás, a modernizáció gyorsított ritmusa, összehasonlítva a folyamatra Nyugaton fordított idővel, mind a magyarok, mind a románok esetében a függőség problematikájának új meghatározását vonta maga után. Ez a modernizáció útjainak, a nyugati modell érvényének kérdésköréhez társult a továbbiakban. Már nemcsak valamely idegen dinasztának vagy birodalomnak való alárendelődés elfogadásáról vagy elutasításáról van szó, hanem a modernitás bomlasztó hatása alatt tovatűnő, bizonytalan identitáshoz való hűségéről is. Az identitáshoz kapcsolódó kérdések Ausztria-Magyarországon és Romániában a XIX. század utolsó évtizedeiben fogalmazódtak meg, az 1848-as liberális eszmények kiemelkedésének kontextusában, mely érezhető volt egész Európában az 1870-es évektől kezdődően.

Márpedig a modernitás rossz közérzete még tovább mélyült a háború után.

Fordította: OSVÁTH Annamária

Jegyzetek

¹ Eza kettősség, ez a kétértelműség jelen van Renan 1882-ben megfogalmazott definíciójában is: „A nemzet lélek, szellemi princípium. Ezt a lelket, ezt a szellemi princípiumot két, valójában együvé tartozó dolog alkotja. Az egyik a múlt, a másik a jelen. Az egyik az emlékek közösen birtokolt gazdag hagyatékában lelhető fel; a másik a közmegegyezésben, az együttélés óhajában, az osztatlanul kapott örökség gyümölcsöztesítésének szándékában nyilvánul meg” (Ernest Renan: *Qu'est-ce qu'une nation?* Éditions R. Hellen, Párizs, 1934, 81. o.).

² Aszizidvég Bécs identitásválságát figyelemreméltóan elemezte Jacques Le Rider. Lásd Jacques Le Rider: *Modernité viennoise et crises de l'identité*. PUF, Párizs, 1990.

SZÖCS Géza

Kommentárok a nemzetfogalomhoz

I.

A nemzet: sok halott ember. Úgy tűnik, az ő akarata irányítja élő férfiak és nők egy-egy csoportjának az életét; akarataikat, céljaikat, reményeiket, egyszóval: sorsukat.

Kik ezek az élők? És kik a halottak? Kijei egymásnak?

Könnnyű belátni egyébként, hogy a halottak többen vannak, mint az élők – sőt, egyre többen lesznek. Vajon a honalapító, nemzetalapító, nemzetfenntartó, nemzetmegmentő atyák és anyák által megfogalmazott és hordozott imperatívuszok, értékrendek, ethoszok érvényre örök-e, vagy valamikor lejárnak? A kötelező minták, paradigmák, kánonok – amelyek rendszere meghatározza az identitást, így a nemzeti identitást is – meddig maradnak kötelezőek?

A nemzeti értelemben vett identitásnak is – mint mindeneknek – két kulcsa van.

Egyik az azonosulásé.

Amásik az azonosításé.

Az azonosítás és azonosulás alapjául szolgáló ismérvek, jegyek, *differentia specificák* hordozzák a holtak akaratait. Ám a

nemzetkonstituáló tényezők komplex halmazából vegyünk csak szemügyre egy-két fontosabbat – például a nyelvet vagy az erkölcsöket.

Azt a nyelvet beszéljük-e, amit őseink?

Annak az értékrendszernek megfelelően élünk-e, amelyet őseink követtek? Amelyért éltek, küzdöttek, dolgoztak, olykor haltak is?

Olyanok vagyunk-e, amilyenek őseink akartak bennünket?

Nem. Nem olyanok vagyunk.

Pedig hát – mióta a nemzet nemzet – az ősökre való hivatkozással történik minden.

Ám azt állítani, hogy közelebbről megismerve bennünket, Szent István vagy Mátyás király boldogan kiáltana fel: éppen ilyennek képzeltem őket!, az önhietség vonatkozásokról itt most nem is szólva – körülbelül olyan, mint vaktában belelőni egy erdőbe, majd megkeresni a ki tudja melyik fa törzsébe fúródott golyót, és kijelenteni: lám csak, milyen pontosan célzok én – hiszen éppen ide akartam lőni. . .

Nem, nem olyanok vagyunk, amilyenek őseink elképzelték. Viszont ha nem is olyanok, de azok vagyunk, ami az ősöknek a legfontosabb volt: utódok vagyunk. Utód-tudattal, az elődök iránti elnéző respektussal, hibáik, mulasztásaik és bűneik jóvátételének szándékával, erényeik és legkiválóbbjaik büszke emlegetésével. Ez a nemzet.

Az utód-tudat persze nem jelent közvetlen leszármazás-tudatot is egyben.

Sokan más ősektől származnak, máshonnan kapcsolódtak abba a kontinuumba, amit magyarságnak nevezünk. Füst Milán a Libanon cédrusára hivatkozik, „mert onnan vándoroltam egykor erre” (*A magyarokhoz*) – mások az Ararát tövéig, a teuton-erdők mélyéig, a szláv őshomályig, a báránkyás román tájakig vagy az ázsiai sztyeppékig követhetnek vissza felmenőiket. Mi fogja mind ezt össze? Egyszerűen egy nyelvtani szerkezet, amit többes számnak nevezünk?

A legvadabb fajvédők sem képzelik már, hogy egy vérségi alapon, születésileg (*natio*) vagy fogantatásilag (*nemzet*), egyszóval genetikailag definiálható fogalommal volna dolgunk. (Az Izland-szerű kivételekről alább.) Ha már a nemzetséget vesszük alapul mint a nemzetet hordozó képletet, akkor már inkább egy szuper-családot kell elképzelnünk, ahol a számtalan máshonnan érkezett családtag mint vő vagy meny integrálódik, épül be, olvad be, asszimilálódik évszázadokon keresztül a familiába, melynek végül neve megmaradt ugyan, de a névadó ősök legfőbbbbségű egy-két ezreléknyi hányadban vannak jelen az x-edik generáció genetikai állományában.

Akkor meg hogy lehet, hogy az egy-két ezreléket kitevő néhány őst által megfogalmazott hajdani célok és értékek rendszere képes volt integrálni – beszéljünk most a magyarokról – több mint ezer éven keresztül a közelebbi és távolabbi vendégek, jövevények, barátok és ellenségek újabb meg újabb hullámaival? Ilyen értelemben más-e a nemzet, mint egy eszme – mint egy meder, amelyben a legkülönbözőbb gének, erkölcsök, álmok, szándékok fogalma zúdul a messzeségbe? A magyar költészet erről szóló legismertebb sorait József Attila írta (*A Dumánál*), a szívében kavargó kun, székely, török, tatár, tót, román vérről és arról, hogy egykori győzők és legyőzöttek az ő személye által kötnek – nevezzük így: *paenpanonicát*.

Évekkel ezelőtt néhány politikus meg akart semmisíteni. A dolgban nem az volt az érdekes, hogy egytől egyig magyarok voltak, hanem az, hogy ráadásul egy olyan szervezet vezetői voltak, és úgy is léptek fel, mely szervezet az erdélyi magyarok politikai, kulturális és egyéb érdekeinek képviseletére alakult – s amely szervezet kiépítésében és vezetésében korábban magam is részt vettem.

Akkor, abban a helyzetben – mikor, mondjuk így, lemeszároltattam eldöntöttem, sőt el is kezdődött – jó néhány román értelmiségi állt ki mellettem. Majdnem azt írtam: jó néhány román barátom; de azelőtt ezek nem mind voltak barátaim, némelyiket nem is ismertem.

Akkoriban töprengtem el a következőkön: ha egy magyar érdekek védelmére létrejött szervezet a magyar érdekek nevében megteheti ezt egy magyar költővel, egy olyan politikussal, akinek politikai pályáját közismerten és kizárólag az erdélyi magyar közösség jogvédelme határozta meg, s ha e magyar költő védelmében román költők, festők és matematikusok lépnek fel: akkor ki kicsoda ebben a történetben? Hogyan határozhatók meg az erkölcs, a politika és a nemzeti hovatartozás ismérvei és törésvonalai? Az ugyanis rögtönvilágos volt számomra, hogy ami engem illet, én nem tartozhatom egy olyan közösséghez, amelynek képviseleti szervezete úgy és az által kívánja védeni az illető közösség érdekeit, hogy – ezek nevében – engem el akar pusztítani.

Persze, számtalanszor előfordult már, hogy politikusok egy közösség nevében ágáltak, anélkül hogy a közösség érdekeit vagy akárcsak véleményét képviselték volna.

Folytatás a 8. oldalon